

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

2024 №1
(3)

Samarqand-2024

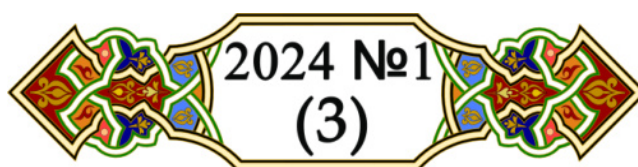
ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

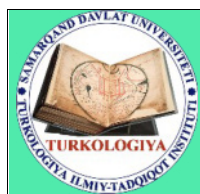
Xalqaro ilmiy jurnal SamDU Kengashining majlisida muhokama qilinib, nashrga tavsiya etilgan (2023-yil 25-aprel, 11-sonli qarori)

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:	Bosh muharrir o‘rinbosari:
Juliboy ELTAZAROV <i>f.f.d., professor (O‘zbekiston)</i>	Roxila RUZMANOVA <i>f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)</i>
TAHRIRIYAT KENGASHI:	
Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti rektori (O‘zbekiston); Hakim XUSHVAQTOV – f-m.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Akmal AHATOV – t.f.d., professor, Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston); Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Suyun KARIMOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Musa YULDASHEV – f.f.n., professor (O‘zbekiston); Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent (O‘zbekiston); Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston);	Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Ma’rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor (O‘zbekiston); Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston); Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya); Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya); Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya); Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya); Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH); Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya); Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya); Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon); Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya); Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston); Mas’ul muharrir: PhD Zokir BAYNAZAROV (O‘zbekiston); Texnik xodim: Raxmatulla SHOKIROV (O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Заместитель главного редактора:

Рохила РУЗМАНОВА
к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор,
ректор Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор,
проректор по научной работе и инновациям
Самаркандского государственного
университета имени Ш.Рашидова
(Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор,
проректор по международному
сотрудничеству Самаркандского
государственного университета имени
Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Ибодуллал МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н.,
профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент
(Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор
(Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор
(Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор
(США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор
(Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент
(Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОВОДА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент
(Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир
БАЙНАЗАРОВ** (Узбекистан)

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ**
(Узбекистан)

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:	Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:
Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan) Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)	Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan) Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)
EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:	
<p>Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh. Rashidov (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh. Rashidov (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh. Rashidov (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);</p> <p>Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Jabbar ESHANKUL (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Uzbekistan);</p> <p>Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Abduselam ARVAS (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Temur KOJAOGLU (USA);</p> <p>Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);</p> <p>Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);</p> <p>Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);</p> <p>Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);</p> <p>Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);</p> <p>Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);</p> <p>Managing editor: Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV (Uzbekistan)</p> <p>Technical staff: Rakhmatulla SHOKIROV (Uzbekistan)</p>	<p>Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş. Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş. Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş. Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNÖV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNÖV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);</p> <p>Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Kasimcon SODİKOV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Marufcan YULDOŞEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Cabbar EŞANKUL (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Özbekistan);</p> <p>Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);</p> <p>Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Timur KOC AOĞLU (ABD);</p> <p>Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);</p> <p>Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);</p> <p>Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);</p> <p>Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);</p> <p>Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);</p> <p>Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);</p> <p>Sorumlu Editör: Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV (Özbekistan)</p> <p>Teknik Personel: Rahmatullah ŞOKİROV (Özbekistan)</p>

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

TURK DUNYOSI TADQIQOTLARI

Annagurban AŞIROV

MAHTUMKULU FİRÂKÎ: TÜRKMEN HALKININ MİLLÎ GURURU 5

Yusuf AZMUN

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTINGULI VE ONUN ESERLERİ HAKKINDA BİLİNMESİ
GEREKEN KONULAR: I-II 16

Abdurrahman GÜZEL

TÜRK DÜNYASINDA “MAHTUMKULU EKOLÜ” ÜZERİNE KISA BİR
DEĞERLENDİRME..... 30

Emrah YILMAZ

MAHTUMKULU FİRÂKÎ VE OKUDUĞU MEDRESELER 35

Tazegül TAÇMAMMEDOVA

TÜRKMEN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE MAHTUMKULU’NUN EDEBÎ MEKTEBİ 46

Usmon Qobilov

TURKIY-O‘ZBEK ADABIYOTIDA TAVHID, NUBUVVAT VA BADIYYAT MASALALARI
..... 51

Döwletmyrat ÝAZKULYÝEW

BEÝİK AKYLDARYŇ ŞALARY WASP EDÝÄN ŞYGYRLARY HAKYNDÄ 65

Abdulla Ulug‘ov

"O'RTANDIM, YONDIM" 77

TURKIY XALQLAR DIALEKTOLOGIYASI

Berdi SARIYEV

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE “SÖZ” KAVRAMI..... 93

Tagandurdi BEKJAYEV

MAHTUMKULU ESERLERİNDE FRAZEOLÖJİK VARYANTLAR..... 103

Севиля БАДАЛОВА, Фахриддин ШОДИЕВ

ЗАИМСТВОВАНИЯ ИЗ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ В СОСТАВЕ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ ... 111

TURKIY XALQLARNING IJTIMOIIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Foziljon SHUKUROV

SAMARQAND ADABIY MUHITINING ADABIYOT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI 118

Nurbek ALLABERGENOV

ILK O‘RTA ASRLARDA O‘RTA OSIYO MINTAQASIDA YUZ BERGAN SIYOSIY VA
ETNOMADANIY JARAYONLAR VA ULARNING TANGA ZARBIGA TA’SIRI 123

Hilola NORMAMATOVA

ILK O‘RTA ASRLAR O‘RTA OSIYO TANGALARIDA O‘RIN OLGAN TAMG‘ALAR.... 131

AZIZ MUSHTARIY!

Turkologik tadqiqotlarni e'lon qiladigan jurnalimizning ushbu sonida ham til, madaniyat va mushtarak qadriyatlarimiz izlarini topasiz. Ahmad Yassaviy, Fuzuliy, Yunus Emro, Alisher Navoiy, Abay ijodi kabi qalbga kirib, insonning dunyoqarashini o'stiradigan, uni rivojlantirish va qayta qurishni o'ziga vazifa qilib olgan mushtarak qadriyatlarimizdan biri Maxtumquli Firog'iy ijodidir. YUNESKO tomonidan 2024-yil tavalludining 300 yilligi deb e'lon qilinishi adabiyot ixlosmandlari, siyosatchilar va ilmiy doiralarning yana bir bor e'tiborini Maxtumquliga qaratishga sabab bo'ldi. Shuning bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 19-fevralda "Buyuk turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli Firog'iy tavalludining 300 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarorini e'lon qilib, mutafakkir shoirning ijodini yana-da chuqurroq o'rganishga asos yaratib berdi. Shu munosabat bilan jurnalimizning 3-sonini ta'lim hayotining salmoqli qismini O'zbekistonning serhosil zaminida o'tkazgan mutafakkir shoir xotirasiga bag'ishlashga qaror qildik. Ushbu sonda "Turkman xalqining milliy g'ururi, shoir va uning ijodi haqidagi masalalar, Maxtumquli adabiy maktabi, tahsil olgan madrasalar, o'zbek adabiyotida tavhid, nubuvvat va badiiyat masalalari, Firog'iy haqidagi fikrlar, ulug' donishmand tomonidan sultonlarga berilgan tavsiflar, turkman tilidagi so'z tushunchasi, frazeologik variantlar" kabi mavzularga bag'ishlangan maqolalar kiritildi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

You will find traces of our language, culture and common values in this issue of our journal, which publishes Turkological researches. One of our common values is Makhtumkuli Firaghi's work, which penetrates into the heart, develops a person's worldview, and takes it upon himself to develop and reconstruct it, such as the works of Ahmad Yassavi, Fuzuli, Yunus Emro, Alisher Navoi, Abay. The declaration of the 300th anniversary of his birth by UNESCO in 2024 rised the attention of literature lovers, politicians and scientific circles to once again focus on Makhtumkuli. At the same time, by announcing the decision of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev on 19.02.2024 "On the wide celebration of the 300th anniversary of the birth of the great Turkmen poet and thinker Makhtumkuli Firaghi", created the basis for a deeper study of the work of the great poet. In this regard, our editors have decided to dedicate the 3rd issue of our magazine to the memory of the great poet who spent a significant part of his educational life in the fertile land of Uzbekistan, as a debt and symbol of gratitude. In this issue, "the national pride of the Turkmen people, the necessary questions about the poet and his work, the literary school of Makhtumkuli, the madrassas where he studied, the issues of monotheism, prophecy and artistry in Uzbek literature, thoughts about Firaghi, descriptions given by the great sage to the sultans, word concept, phraseological variants" given in Turkman language are included.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Türkoloji araştırmalarını sürdüren dergimizin bu sayısında dilimizin, kültürümüzün ve müşterek değerlerimizin izlerini bulacaksınız. Ahmet Yesevî, Yûnus Emre, Ali Şîr Nevâyî, Muhammed Fuzûlî, Abay Kunanbayev, Toktogul Satılganov gibi gönle girip, kişinin dünya görüşünü geliştiren ve insanı yeniden inşa etmeyi kendine görev edinen müşterek değerlerimizden biri de Mahtumkulu Firâkî'dir. 2024 yılının UNESCO tarafından doğumunun 300. yılı olarak ilan edilmesi edebiyatseverlerin, siyasetçilerin ve bilim çevrelerinin dikkatinin bir kez daha Mahtumkulu'ya yöneltmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev 19.02.2024 tarihinde “Büyük Türkmen şairi ve düşünürü Mahtumkulu Firâkî'nin doğumunun 300. yıldönümünün geniş çapta kutlanmasıyla ilgili” kararını açıklaması, mütefekkir şairin eserlerinin daha derinlemesine incelenmesi için bir temel oluşturdu. Bu vesileyle tahrir heyetimiz bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 3. sayısını; tahsil hayatının önemli bir kısmını Özbekistan'ın mümbit ikliminde geçiren mütefekkir şairin anısına bağışlamaya karar vermiştir. Bu sayıda “Türkmen halkının millî gururu, şair ve eserleri hakkında bilinmesi gereken konular, Mahtumkulu edebî mektebi, okuduğu medreseler, Özbek edebiyatında tevhid, nübüvvet ve bediyyat meseleleri, Firâkî'ye dair düşünceler, büyük bilgenin sultanları tasviri, Türkmence'de söz kavramı, frazeolojik varyantlar” gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

Следы нашего языка, культуры и общих ценностей вы найдете в этом номере нашего журнала, в котором публикуются тюркологические исследования. Одной из наших общих ценностей является творчество Махтумкули Фраги, которое проникает в самое сердце, развивает мировоззрение человека и берет на себя задачу его развития, как, например, произведения Ахмада Яссави, Физули, Юнуса Эмро, Алишера Навои, Бухта. Объявление ЮНЕСКО 2024 года 300-летием со дня его рождения Махтумкули заставило вновь обратить внимание любителей литературы, политиков и научных кругов на мыслителя. Вместе с тем, объявив решение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева от 19.02.2024 года «О широком праздновании 300-летия со дня рождения великого туркменского поэта и мыслителя Махтумкули Фраги», наше правительство создало основу для более глубокого изучения творчества поэта-мыслителя. В связи с этим наша редакция приняла решение посвятить 3-й номер нашего журнала памяти поэта-мыслителя, проведшего значительную часть своей образовательной жизни на благодатной земле Узбекистана, как долг и символ благодарности. В этом номере освещены такие темы, как национальная гордость туркменского народа, необходимые вопросы о поэте и его творчестве, о литературной школе Махтумкули, медресе, в которых он учился, вопросы единобожия, пророчества и художественности в узбекской литературе, мысли о Фраги, а также включены описания, данные великим мудрецом султанам, туркменский язык, такие наименования, как словосочетание, фразеологические варианты».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

MAHTUMQULI HAQIDA!

Turkman mumtoz adabiyotining yetakchi shoiri Maxtumquli Firog'iy (1724-1807) mutafakkir inson sifatida sivilizatsiyamiz tarixida eng ko'zga ko'ringan namoyondalardan biridir. U Eronning Guliston viloyatiga qarashli Gunbedkavus shahri yaqinidagi Xojigovshan qishlog'ida Davlatmahmad Ozodiy oilasida tug'ilgan va vafotidan so'ng Turkmansahrodagi Oqto'qay qishlog'i maqbarasida otasi yoniga dafn etilgan. U avval ovul maktabida, so'ng 1753-yilda Qiziloyoqdagi (Lebap viloyati Xalach tumani) Idrisbobo, 1754-yilda Buxorodagi Ko'kaldosh, 1757-yilda Xivadagi Sherg'ozixon, Farg'onadagi Andijon madrasalarida tahsil oladi. Maxtumquli yoshligida bir qancha fanlarni chuqur o'zlashtiradi, shu bilan birga, zargarlik hunarini ham o'rganadi.

Ozarbayjon, Suriya, Eron, Afg'oniston, Hindiston, O'rta Osiyo mamlakatlariga sayohatlar qiladi. Forobiy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino, Firdavsiy, Mansur Halloj, G'azali, Zamaxshariy, Naimiy, Xoja Ahmad Yassaviy, Nizomiy, Jaloliddin Rumiy, Yunus Emro, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bayram Xon, Nejep Bekpan, Ulug'bek kabi ko'plab mutafakkirlarning asarlarini o'qib ijodlaridan bahramand bo'adi, hatto Aflotun, Arastu, Xelen kabi mutafakkirlarning falsafiy qarashlari bilan ham yaqindan tanishadi.

XVIII asr turkman adabiyotining eng muhim namoyandalaridan biri bo'lgan va turkmanchanning yozma til bo'lishiga asos solgan Maxtumqulining birdamlik xabarlarini va sa'y-harakatlari mustaqil Turkmaniston Respublikasining siyosiy kodlarini ochib beruvchi eng sara fikrlarni ifodalaydi. Shoirning didaktik uslubda yozilgan she'rlarida tarqoq turkman qabilalarining birlashishi lozimligi, mustaqil davlat barpo etish g'oyasi, Vatanga va xalqqa muhabbat, siyosiy-ijtimoiy tanqid, falsafiy qarashlar, axloqiy tushunchalar, so'fiylik ta'limotlari va nasihatlarini ifodalangan.

Maxtumquli adabiy merosida o'zbek-turkman ellarining qon-qardoshlik tuyg'ulari ifodalanadi. 9 yoshidan (otasi uyidagi yig'inlar ta'sirida) qo'shiqlar to'qiy boshlaydi. Maxtumquli she'riyati umumturkiy mushtarak g'oyalar, dardlar, orzu-armonlar bilan yo'g'rilgan. Uning ma'rifiy asarlarida, pandu nasihatlarida umumturkiy ma'naviyat yaqqol mujassam. Shoir haqida turli geografiyalarda hikoya, roman, drama, ocherk, xotira va rivoyat kabi nasriy adabiy janrlardan tashqari nazm shaklidagi asarlar, jumladan, xalq qo'shiqlari, lirik va epik she'rlar ham yaratilgan.

Xorazmning serhosil iqlimida so'fiylik bilan o'sib-ulg'aygan Maxtumquli, shubhasiz turkman xalqi shoirlarining ma'naviyat tabibi, siyosiy dahosi, omad yulduzidir. U bir qancha lirik she'rlar, liroepik dostonlar, g'azallar yozadi. Bizgacha uning 20 ming misraga yaqin she'rlari yetib kelgan. Ularda xalq hayoti, urf-odatlarini, o'sha davrdagi ijtimoiy voqealar aks etgan («Bo'lmasa», «Kelgay», «Naylayin», «Etmas», «Bo'lar», «Kechdi zamona», «Bilinmas» kabi she'rlari).

Turkmaniston davlatini Maxtumqulisiz tasavvur qilib bo'lmaydi; chunki u turkman xalqining ramzidir. Shoir ijodida asosiy o'rinni egallagan mavzulardan biri ham mustaqillik tushunchasidir. Turkmanlarni bir davlat, bir bayroq ostida, bir dasturxon atrofida yig'ilishga chaqirgan mutafakkir “Turkmaning” nomli she'rida birlik haqidagi fikrlarini quyidagicha ifodalaydi:

Turkmanlar bog'lasa bir bo'lib belni,
Quritar Qulzumni, daryoyi Nilni,
Taka, yovmut, go'klang, yazir, alili,
Bir davlatga xizmat etsak beshimiz.

Maxtumquli ijodini oziqlantiruvchi uchta asosiy manba mavjud: Turkman xalq adabiyoti, Sharq mumtoz adabiyoti, yunon va hind falsafasi. Uning yetti yuzga yaqin she'rlariga nazar tashlasak; shoirning falsafa, sotsiologiya, tibbiyot, matematika, ilohiyot, musiqa, xalq adabiyoti, xalq tabobati va zargarlik kabi ko'plab fan va san'at sohalaridan xabardor bo'lganligi ma'lum bo'ladi. She'rlari tahlil qilinsa, bir qator sohaga tegishli ilmlardan xabardor bo'lganligi anglashiladi. Shu jihatdan shoirlik sifati unga yetarli ta'rif emas. U diniy va milliy mavzularni mukammal yoritgan asarlari bilan o'z chegarasidan chiqib, mutafakkir shoir bo'lishga muvaffaq bo'ldi. Darhaqiqat, tavalludining 300 yilligi munosabati bilan YUNESKO tomonidan 2024-yilning “Mahtumquli Firog'iy yili” deb e'lon qilinishi ham buning yana bir yorqin ifodasidir. Bu holat Turkmaniston madaniy diplomatiyasining bosh me'mori Maxtumquli ekanligini ko'rsatishi bilan ham ahamiyatlidir. Binobarin, shoirdan qolgan asarlar nafaqat turkmanlar, balki butun insoniyat uchun noyob madaniy boylikdir. U Sharq-islom sivilizatsiyasining Marv, Samarqand, Xiva, Buxoro, Andijon kabi qadimiy madaniyat markazlaridan o'ziga meros qolgan tarixiy bilimlar bilan voyaga yetdi va “Haq yo'lida yo'l ko'rsatuvchisiz sayr qilib bo'lmaydi” deb Turkistonning ma'naviy chiroqlari bilan rishtalar o'rnatgan va qalbida yoqqan hikmat uchqunlari bilan yo'limizni yorituvchi mash'alaga aylangan.

Mirzo Kenjabek ta'biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahroning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

TURKIY XALQLARNING IJTIMOIIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

SAMARQAND ADABIY MUHITINING ADABIYOT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI

SHUKUROV Foziljon Maxmadovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD

E-mail: foziljonshukurov67@gmail.com

ORCID: 0009-0008-8440-8340

Annotatsiya: Maqolada Temuriylar davrida Samarqand adabiy muhitining rivojlanish va taraqqiyot bosqichlari, davr adabiyotiga ko‘rsatgan katta ta’siri va mavjud ichki adabiy muhitlar o‘rtasida tutgan o‘rni, bu adabiy muhitda samarali ijod qilgan mashhur adabiyot vakillari va shu kabi dolzarb masalalarga bog‘liq masalalar tadqiq ostiga olingan. Kamol Xo‘jandiy, Isomiy Samarqandiy, Xoja Ismat Buxoriy, Bisotiy Samarqandiy, Xoja Barandak Xo‘jandiy, Bisotiy Samarqandiy, Xayoliy Buxoroiy kabi mashhur shoirlarning hayoti va ijodi ma’lum darajada yoritilgan. Maqolada mazkur davrda adabiy muhit rivojlanishi va namoyandalarining so‘zga ustaligi, yaratgan asarlari tufayli Xuroson adabiy muhiti kabi kuchli adabiy muhitlarning she’rshunos olimlari tomonidan yuqori bahoga sazovor bo‘lgani hamda o‘z qudrati va mahorati bilan Hirot kabi kuchli adabiy markazlar bilan tenglasha oladigan darajada ekanligi, Movarounnahr nafaqat ilm-fan taraqqiyoti bo‘yicha, balki adabiyot sohasidagi yutuqlari bilan ham “Temuriylar Renessansi”ning vujudga kelishiga katta hissa qo‘shganligi ishonarli dalillar orqali isbotlangan.

Tayanch so‘zlar: *Xalil Sulton, Bisotiy, devon, qo‘lyozmalar, qasida, g‘azal, qit’a, muxammas, ruboiy, fard.*

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЫ САМАРКАНДА В РАЗВИТИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация: В статье изучены проблемы, связанные с такими актуальными вопросами, как этапы возникновения и развития литературной среды Самарканда в период Тимуридов, ее большое влияние на литературу того периода и ее роль среди существовавших сильных литературных сред, представители, эффективно творившие в этой литературной среде. В определенной степени освещены жизнь и творчество таких известных поэтов, как Камал Худжанди, Исомий Самарканди, Ходжа Исмат Бухараи, Бисоти Самарканди, Ходжа Барандак Худжанди, Бисоти Самарканди, Хайоли Бухараи. Со стороны автора статьи убедительно доказано, что благодаря развитию литературной среды и произведений созданным с мастерством слова со стороны её представителей в этот период, получили высокую оценку ученых-поэтистов мощных литературных сред того времени, а их мощь и мастерство были сравнимы с такими сильными литературными центрами, как Герат, а также Моваруннахр не только внес большой вклад в создание «Возрождения Тимуридов» с точки зрения развития науки, но и своими достижениями в области литературы.

Ключевые слова: *Халил Султан, Бисоти, диван, рукописи, касыда, газель, кита, мухаммас, рубаи, фард.*

THE ROLE OF SAMARKAND LITERARY ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF LITERATURE

Annotation: The article examines problems related to such topical issues as the stages of the emergence and development of the literary environment of Samarkand during the Timurids period, its great influence on the literature of that period and its role among the existing strong literary environments, representatives who effectively worked in this literary environment. To a certain extent, the life and work of such famous poets as Kamal Khujandi, Isomiy Samarkandi, Khoja Ismat Bukharay, Bisoti Samarkandi, Khoja Barandak Khujandi, Bisoti Samarkandi, Khayoli Bukharay are covered. The author of the article has convincingly proven that thanks to the development of the literary environment and works created with mastery of words on the part of its representatives during this period, they were highly appreciated by poetry scholars of powerful literary environments of that time, and their power and skill were comparable to such strong literary centers, like Herat, as well as Mowarunnahr, not only made a great contribution to the creation of the “Timurid Renaissance” in terms of the development of science, but also with its achievements in the field of literature.

Key words: *Khalil Sultan, Bisoti, divan, manuscripts, qasida, ghazal, kita, mukhammas, rubai, fard.*

Temuriylar davrida Samarqand adabiy muhitida ko‘plab mashhur shoirlar faoliyat yuritib adabiyot taraqqiyoti yo‘lida katta hissa qo‘shdilar. Garchi adabiy manbalar Movarounnahrning bu davrdagi adabiy hayoti haqida sukut saqlagan bo‘lsa ham, ammo tabiiyki, madaniyat va san‘at taraqqiy topgani bilan birga adabiy hayot ham rivojlanib, bu yerda ko‘p mashhur so‘z namoyandalari yetishib chiqqan [5, 171-175]. Amir Temur sa‘y-harakatlari bilan mo‘g‘ullar hujumi oqibatlarini bartaraf etish oson emas edi. Sohibqironning mamlakat obodonligi yo‘lidagi harakatlari o‘z samarasini bergan edi, lekin bu jarayon sekinlik bilan tadrijiy davom etardi.

Chunonchi, tarixchi Ibn Arabshoh Samarqandda turli soha olimlari qatorida Amir Temur bir qator shoirlarni, xususan, aruz ilmining eng kuchli bilimdonlarini ham to‘plagan haqida yozadi: “...Bular nomlari esimda qolgan shaxslardir. Ammo men bilmagan shaxslar yoxud nomlari esimda qolmaganlari sanoqsiz va hisob-kitobsizdir” [3, 69]. Uning fikrlaridan kelib chiqib, Samarqandda sanoqsiz olimlar qatorida shuaro va adabiyot bilimdonlari ham yig‘ilganligini bilishimiz mumkin. Afsuski, manba mualliflari ulardan faqat bir nechta nomlarni keltirgan xolos. Bu davr shoirlari Amir Temur bilan yaqin munosabatda bo‘lganliklari, uning vorislari madhida qasidalar aytganlaridan darak topdik. Garchi bu Amir Temur saroyida adabiy doira mavjudligiga hanuz yetarlicha dalil bo‘la olmasa-da, ammo shaharda kuchli adabiy muhit mavjud ekanligini bildiradi. Shu asosda mazkur masala yuzasidan olib borilgan izlanishlar bu fikrning to‘g‘riligini va Samarqandda Amir Temur davrida yirik adabiy muhit mavjudligini tasdiqlaydigan dalillar qo‘lga kiritildi. Chunonchi, Isomiy, Bisotiy kabi shoirlar Temur davrida ijod qilib Samarqand adabiy muhiti shakllanishida katta ta‘sir ko‘rsatib Sohibqironning harbiy safarlaridan zafar bilan qaytgani sharafiga qasidalar aytadilar. Ular qatorida Kamol Xo‘jandiy, Xoja Ismat Buxoriy, Barandak Xo‘jandiy kabi o‘sha davrning buyuk shoirlar hayot va faoliyati ham Samarqand bilan bog‘liq edi. Amir Temurning harakatlari tufayli mamlakat har tomonlama taraqqiyotga yuz tutdi va shu bilan bir qatorda adabiy hayotni ham junbushga keltirdi. Natijada mamlakatning siyosiy-madaniy markazi Samarqandda adabiy muhit yuzaga kelib nomlari zikr qilingan shoirlardan tashqari yana ko‘plab bizga nomlari ma‘lum bo‘lmagan so‘z namoyandalari to‘planib birgalikda adabiy muhitni yaratganlar. Shubhasiz, Isomiy va Bisotiy larni ham Samarqandda XIV asrda vujudga kelgan adabiy muhit maydonga keltirgan.

Sohibqiron adabiyot ahliga katta e'tibor ko'rsatgan bo'lsa ham, saroyda bu soha sezilarli mavqega ega bo'lmagan. Uning saroyida adabiy muhit mavjudligi haqida manbalarda biror hujjat yoki ishora keltirilmagan. Gohida Temur va Temuriylarni madh etgan Isomiy, Bisotiy va boshqa shoirlar ham saroyda emas, balki shahar muhitida ijod qilgan. Ular saroyning rasmiy qasidago'ylari emas, balki bu davrning barcha shoirlari qatorida shahar adabiy muhiti namoyandalari hisoblanadilar. Temur davri adabiy muhiti asosan shahar muhitida shakllangan. Uning saroyida adabiy muhit shakllanmaganining obyektiv sabablari mavjud. Ma'lumki, Amir Temur umrini ko'pincha harbiy safar va yurishlarda o'tkazgan va qaytganidan keyin esa ko'proq vaqtini mamlakatdagi, xususan, saltanat poytaxti Samarqand va boshqa yirik shaharlardagi bunyodkorlik va obodonlik hamda davlat ishlariga sarfladi. Shu bois shoirlarning she'rlarini eshitish, majlis va bazmlar hamda adab ahliga oid boshqa tadbirlarda qatnashishga kamroq imkoniyat mavjud edi. Bu hol Sohibqiron saroyida rasmiy adabiy muhit shakllanishiga uncha ham imkon bermagan.

XIV asr ikkinchi yarmida Samarqandda adiblar uchun qulay sharoitlar vujudga kelib ular bundan samarali foydalanib muhim asarlar yaratdilar. Hirot adabiy muhitidan farqli ravishda Samarqand muhiti adiblariga bag'ishlangan alohida tazkira mavjud emasligi uchun bu adabiy muhitning ko'plab ijodkorlari nomi bugun ma'lum emas. Shu bilan birga, Sadri Sa'diyevning ta'kidlashicha, mavjud tazkiralarda asosan Hirot va boshqa adabiy markazlarning adiblari zikr qilingan bo'lib, Movarounnahrning faqat sanoqli ijodkorlari nomlari kiritilgan [4, 165]. Shu muammo masalaning tadqiq va tahlil etilishida qiyinchiliklarni vujudga keltiradi. Keyingi mualliflar asosan bu tazkiralarga tayangan. Umumiy bo'lsa ham davr adabiy hayotiga oid qisqacha ma'lumotlar beradigan eng qadimgi tazkiralardan Davlatshoh Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro” va Navoiyning “Majolis un-nafois”i hisoblanadi. Bu ikkita tazkira Hirotida tuzilgan bo'lib, ko'proq Hirot adabiy muhiti shoirlarini o'z ichiga oladi va XV asrning birinchi yarmi adabiyotiga oid umumiy tasavvurlar hosil qilish va davr adabiy sharoitini aniqlashda ko'maklashadi.

Ozariy Isfaroniyning “Javohir ul-asror” nomli asari ham bu masalaning yechimida ko'maklashadi, davr adabiy muhitiga doir aniq ma'lumotlar beradi. Masalaga yanada oydinlik kiritish maqsadida uning kirish qismidan iqtibos keltirishni lozim topdik:

“...Chunonchi, so'z bilimlari orasida bu fanni sharif serqirra, fitnagar va dilkash, hayratomuz bo'lib, bu kasb egalarining ishqibozlari barchasi aziz, olamgir, shahrosho'b, zariftab', tengsiz va noyob so'z uslubining egalari hisoblanadilar. Keyingi (shoirlarning) afzali Shayx Kamol Xo'jandiy o'z davrining avvalgi va oxirgi (shoirlarning boshi)dir, bu sohani lafz va ma'no jihatidan u kamolga yetkazdi, chunki bu haqiqatdir, noziklik, latofat va xayolotni nihoyasiga yetkazdi... Va Mavlono Shamsiddin Hofiz... va Bisotiy Samarqandiy kabi... shirin so'z va nozik ifodasi bilan (inson) ruhini oziqlantiradi”.

Ozariy g'azalni eng yaxshi she'riy janr deb hisoblab, davrning eng kuchli shoirlarining nomlarini keltiradi. Ular orasida Movarounnahr shoirlaridan ikki nafari - Kamol Xo'jandiy va Bisotiy Samarqandiyning nomlari zikr qilingan. Ozariy bu ikki shoirni davrning eng buyuk so'z ustalari deb tanishtirib, o'z so'zini isbotlash uchun ularning ijodidan misollar keltirib tahlil qiladi. Ozariy so'zining davomiga e'tibor beramiz: “Va shubhasiz g'azalgo'ylik va g'azalxonlik xossa Movarounnahr ahlining mashrabi (yo'nalishi) hisoblanadi. Chunonchi la'l Badaxshonda va durr Bahraynda va aqiq Yamanda bo'lgani kabi, g'azalning latofati, zarofati va takallufi kalomda va tab' go'zalligi surat go'zalligi kabi bu diyor ahlida yuqori martabadadir” [2, 6].

Ozariy nazm shukuhining g'azal va g'azalgo'ylik sehrini Movarounnahr ahlidan deb bilib, fikrlarini isbotlash uchun Kamol Xo'jandiy va Bisotiy g'azallaridan misollar keltiradi. U Kamolni

Movarounnahr shoiri sifatida zikr qiladi. Bundan kelib chiqib, shoirning Movarounnahrda ya’ni Amir Temur davrida yozilgan g’azallari haqida gap ketadi. La’l Badaxshondan, dur Bahrayndan, aqiq Yamandan keltirilishi kabi, kimki asil g’azalni topmoqchi bo’lsa Movarounnahrda qidirishi lozim, deb yozadi Ozariy. Ma’lumki, ilgari Sa’diy va Hofiz yoxud Xusrav va Hasan Dehlaviy kabi g’azalgo’ylar uni a’lo nuqtasiga yetkazdilar. Bundan kelib chiqadiki, Ozariyning Movarounnahr so’z ustalariga nisbatan yuksak ehtiromi bo’lgani uchun ularga yuqori baho bergan. Ammo uning so’zlarini butunlay rad etish ham imkonsiz, chunki Kamol va Bisotiy kabi shoirning g’azallari o’z mazmundorligi va ma’no boyligi bilan bu gaplarni tasdiqlaydi. G’azalning Movarounnahrda rivojlanganligi haqidagi mulohaza shunchaki mubolag’a emas, balki ilmiy jihatdan asosli hisoblanadi. Aynan bu erda Ro’dakiy va Daqiqiy kabi ustozlarning faoliyat ko’rsatganlari bu adabiy doiraning “adabiyotni vujudga keltiruvchi muhit” ekanligini hamda Buxoro, Kesh, Xo’jand kabi Movarounnahr adabiy markazlaridan sanoqsiz adib va shoirlar kelib chiqqani buni tasdiqlaydi. Samarqand adabiy muhitining qadim tarixiy ildizlardan bahra olgani va o’z dialektik rivojini davom ettirgani ham Temur davrida o’z samaralarini berdi.

Shubhasiz Movarounnahr va uning markazi Samarqandda kuchli adabiy muhit shakllangan va har qanday kuchli adabiy muhitlar bilan raqobat qila olardi. E.Yorshotir ham bu davr shoirlarining buyukligini e’tirof etib she’rlarining “g’aroyib mazmunlar va noyob nuqtalardan” boy ekanligini ta’kidlagan: “Bu davrdan boshlab... shoirlar she’rda g’aroyib mazmunlar va noyob nuqtalarni topishga ruju qildilar va bu jihatlar xususan, Xusrav Dehlaviy va Hasan Dehlaviylarning izdoshlari, jumladan, Kamol Xo’jandiy, Kotibiy, Bisotiy, Xayoliy, Ozariy va Amir Humoyun Isfaroiniy she’rlarida namoyon bo’ladi” [6, 115]. O’tgan madhiyago’y shoirlardan farqli ravishda bu davr shoirlarining she’rlarini yangi ma’no va tasvirlar izlash, yangicha so’zlash yo’lidagi ilk qadamlar deb hisoblash mumkin.

Shu tariqa XIV asr ikkinchi yarmida Samarqandda adabiy hayot ham rivojlanadi va bunga Xoja Ismat va Bisotiyning qoldirgan devonlari dalil bo’la oladi. Bu devonlarni o’rganishdan kelib chiqadiki, ular o’z g’azallarida davrning voqealariga oid ham o’z nuqtai nazarlarini bayon etgan. Bu shoirlar nafaqat madhiya va ishqiy nomalar yozish bilan shug’ullangan, balki she’rlarida Amir Temur va Xalil Sulton kabi sultonlarni ibrat namunasi sifatida ko’rsatish bilan birga, o’z insonparvarlik g’oyalarni targ’ib etib davr hukmdorlarini adl-insof va xalqparvarlikka da’vat etgan.

Xalil Sulton davrida taniqli shoir va adiblar Xoja Ismat Buxoriy boshchiligidagi saroyga jalb qilinadilar. Davlatshoh bu temuriy shahzoda saroyidagi hayotning bir lahzasini tasvirlab Bisotiyning bir bayt she’ri evaziga ming oltin dinor in’om etganini zikr qilib, Xalil Sulton saroyidagi adabiy hayotning bir necha jihatlarini oydinlashtiradi. Eng avvalo, Xalil Sulton saroyida shohona bazmlar katta mavqega ega bo’lgani va Bisotiy kabi shoirlar saroy bilan aloqa o’rnatib birgalikda adabiy doirani shakllantirganlari ma’lum bo’ladi. Ma’lumki, na Davlatshoh va Navoiy yoki “Majolis un-nafois”ning tarjimonlari Bisotiy, Xoja Ismat, Barandak va Xayoliydan boshqa Xalil Sulton saroyi shoirlarini qayd qilmaganlar. Xalil Sulton saroyga aloqador shoirlarga saxovat va muruvvat ko’rsatib munosib taqdirlagan va ulardan mukofotlarni darig’ tutmagan. U faqat madhiy qasidalarini eshitibgina emas, balki yuksak she’riyat qadrini yaxshi bilardi.

Garchi Xalil Sulton va Ulug’bek davrida mutlaq osoyishtalik hukmron bo’lmasa ham, ammo ilm va adabiyot sohalari sezilarli darajada rivojlandi. Xalil Sulton davrida Movarounnahrda markazlashgan adabiy muhitning yuzaga kelishi va bu muhitda ilm va adabiyotning ravnaq topishi muhim jarayon hisoblanadi. Amir Temur ilm va adabiyot taraqqiyoti uchun tayyorlagan zamin Xalil Sultonning mamlakatdagi ma’naviy hayotiga e’tibor berishiga olib keldi. Saroy adabiy

doirasini rivojlantirishga bo‘lgan bu harakatlar keyingi yillarda Ulug‘bek tomonidan eng yuqori cho‘qqilarga ko‘tarildi.

Mirzo Ulug‘bek hukmronligida Samarqand adabiy muhiti o‘z taraqqiyot yo‘lini davom ettirdi, lekin aniq fanlar yuqori mavqega ega edi. U o‘z hukmronlik davrida taraqqiyparvarlik yo‘l-yo‘riqlari bilan barcha davlat ulug‘lari, olim-u mansabdorlar va ilm-adab ahlining ijod bilan shug‘ullanishiga keng yo‘l ochib berdi. Ilm-fan ahli uning himoyasi ostida to‘planib “Ziji Ko‘ragoniy” kabi ulkan asarlar, Rasadxona kabi buyuk inshootlar yaratdilar [1, 157]. Ilm va madaniyat ahlining unga bo‘lgan ishonchi shu darajada yuqori ediki, hatto Movarounnahrning eng ulug‘ ulamolaridan biri, saltanat shayxulislomi Xoja Isomuddin, “Habibu-s-siyar” [8, 92] muallifi yozganidek, “shariat arkonini qo‘llab-quvvatlashda himmat ko‘rsatgan bo‘lsa ham, hurfikrlikni qo‘llab quvvatlab, Ulug‘bekning aqidalari tarafdoriga aylandi” va shaxsan uning ta‘limotiga amal qilardi. Adabiy hayot ham rivojlandi. Tohir Abevardiy, Rustam Xuriyoniy, Barandak, Xayoliy Buxoriylar kabi ko‘pgina iqtidorli shoirlar Kamol Badaxshiy boshchiligida adabiy doirani tashkil etib Samarqandda adabiyot rivojiga hissa qo‘shdilar. Ulug‘bekning o‘zi ham she‘r va adabiyotga moyillik ko‘rsatib she‘riyatni fasohat kamoli bilan tahlil etib yetarli baho berib o‘zi ham mazmundor she‘rlar aytardi.

Bu davrdagi Samarqand shoirlarining asosiy janrlari, boshqa mintaqalardagi kabi qasida va g‘azal, muxammas, qit‘a, ruboiy, fard kabi janrlar edi. X-XII asrlar saroy shoirlari ijodida asosiy janr qasida hisoblansa, Temuriylar davrida madhiya qasidalarining kamligi qasidaning rasmiyatdan qolganligi va uning o‘rnini g‘azal egallaganligini bildiradi. Bu holatni hatto saroy adabiy doirasidagi shoirlar ijodida ham kuzatish mumkin. Binobarin, bu davr saroy shoirlari qasidaga zarur holatlarda murojaat qilardilar. Ular maddoh qasidago‘y shoirlar emas, balki birinchi navbatda g‘azalgo‘y shoirlar hisoblanadilar. Zero, zarurat yuzasidan qasida aytgan bo‘lsalar ham, so‘z mahoratlarini g‘azalda namoyon etganlar [9, 134].

Movarounnahrda, xususan, Samarqandda vujudga kelgan adabiy muhit hatto Xuroson va Eron kabi kuchli adabiy doiralar bilan raqobatlashishga qurbi yetardi. Xoja Kamol, Isomiy Samarqandiy, Xoja Ismat, Bisotiy, Barandak, Xayoliy, Riyoziy kabi mashhur shoirlar adabiy an‘analarni davom ettirish bilan birga, she‘riyatda badiiy va uslubiy yangiliklarni vujudga keltirib davr adabiyoti va uning keyingi rivojiga katta hissa qo‘shdilar.

Iqtiboslar/Сноски/References/Kaynaklar:

1. Абдураззоқ Самарқандий. Матлаъи саъдайн ва мажмаъи бахрайн. – Темурийлар бунёдкорлиги давр манбаларида (тўплам). - Тошкент: А. Қодирий номидаги халқ мероси наشريёти, 1997. – 157 б.
2. Валихўчаев Б. Доир ба як шарҳи ашъори Камоли Хучандӣ ва Бисотии Самарқандӣ. Самарқанд: 1981.–6-б.
3. Ибн Арабшоҳ. Ажойиб ал-мақдур фи тарихи Таймур. – Т.: Меҳнат, 1992.–69-б.
4. Садрӣ Саъдиев. Маркази адабии Самарқанд дар шоҳроҳи таърих. – Тошканд.
5. Садрӣ Саъдиев. Маркази адабии Самарқанд дар шоҳроҳи таърих. – Тошканд: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2012. – 165 б.
6. Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2012. – 171-175 бетлар. Хондамир. Ҳабиб-ус-сияр, чопи Ҳиндустон, 1273 ҳиҷрий-1825 мелодӣ. Ҷузъи сеюм, чилди сеюм. 92-б.
7. Эҳсонӣ Ёршотир. Шеърӣ форсӣ дар аҳди Шоҳрух. – Техрон: 1334. - 115-б.
8. Ҳабиб-ус-сияр, чопи Ҳиндустон, 1273 ҳиҷрий-1825 мелодӣ. Ҷузъи сеюм, чилди сеюм. 92 б.
9. ابوالقاسم انصاری کازرونى، مرقوم پنجم کتاب سُلّم السموات، چاپ یحیی قریب، تهران ۱۳۴۰ ش.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
 3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
 4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
 5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
 6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilmfanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o’tkazilgan sammitida ko’zda tutilgan o’zaro aloqalarni jadallashtirish bo’yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “**Turkologik tadqiqotlar**” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda *muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz* kabi ruknlar mavjud. O’zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

JURNAL QUYIDAGI YO’NALISHLARDAGI MAQOLALARNI NASHR QILADI:

- ✓ Turkiy xalqlarning ijtimoiy-madaniy aloqalari tarixi;
- ✓ Turk dunyosi tadqiqotlari;
- ✓ Turkiy tillar dialektologiyasi;
- ✓ Turk dunyosi geopolitikasi;
- ✓ Folklorshunoslik;
- ✓ Qiyosiy tilshunoslik va adabiyotshunoslik;
- ✓ Adabiy aloqalar va tarjimashunoslik.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и снизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа A4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекондованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLÖJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 29-aprelda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 15-mayda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozı. Shartlı bosma tabog‘ı –9.

Adadı 20 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229